

OLVASS FELESLEGESET!

Munka és gettókultúra¹

JAKAB JUDIT

Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

A tanulmány a gettókultúrát a munkához való viszony, a munkával kapcsolatos magatartás szempontjából vizsgálja. Állításait olyan empirikus kutatási eredményekkel támasztja alá, amelyek a különböző munkaközvetítő irodák által szervezett toborzó programokon résztvevő gettólakók körében készültek.

A gettólakók munkaértékei: konvencionális vagy deviáns?

A tanulmány első részében azokat az elméleteket tekinti át, amelyek a gettókban élők munkaerőkölcsét, munkaértékeit vizsgálják. Az egyes kutatók más-más feltételezések alapján közelítenek a problémához. A két véglet Liebow és Banfield megközelítése.

Liebow (1968)² szerint egyetlen értékrendszer létezik, amely mind a többségi, mind a gettókban élők körében érvényes. Saját kutatási eredményei alapján állítja, hogy a gettóban élők számára ugyanolyan jelentősége van a hagyományos értékeknek (család és karrier), mint a középosztályban, de mivel az intézményes kirekesztés, a diszkrimináció miatt nem tudják családjukat eltartani, és nem jutnak jól fizetett, tisztességes állásokhoz, ezért kénytelenek olyan megoldásokat találni, amelyek „deviánsnak” minősülnek a társadalom szemében, hogy aztán a kognitív deviancia ellen a középosztálybeli értékrend elvetésével védekezzenek. Az alacsony státuszú, alacsony bérezésű munkalehetőségek motivátlansághoz vezetnek, ezért gyakran váltogatják munkahelyeiket, vagy a munkanélküliséget választják.

Banfield (1968)³ a gettókultúrát mint az alsó osztály szubkulturáját elemzi, amelyben az ott élők deviáns értékrendszert követnek. Ennek jellemzői a „pil-

¹ Normann, B. (1975): Work and ghetto culture. In: *The British Journal of Sociology*, 26(4) (Dec., 1975): 435–447. http://www.jstor.org/stable/589821?origin=crossref&seq=1#page_scan_tab_contents (Utolsó letöltés: 2016.11.15.)

² Liebow, Elliot (1968): *Tally's Corner: a Study of Negro Streetcorner Men*. Mass, Little, Brown, Boston

³ Banfield, Edward C. (1968): *The unheavenly City*. Little, Brown, Mass, Boston

OLVASS FELESLEGESET!

lanatnak élés”, az „akció” és ügyeskedés-központúság, a gyenge szociális kapcsolatok, a hosszú távú célok eléréséhez szükséges önfegyelem és kitartás hiánya. Banfield szerint ezek a jellemzők olyan habitus kialakulásához vezetnek a gettólakók körében, amely gyakorlatilag lehetetlenné teszi számukra a rendszeres munkavállalást. Kulturális jellemzőik nem „kompatibilisek” a munkaerőpiaci elvárásokkal: késnek, hiányoznak, nem alkalmazkodóak, lopnak, bejelentés nélkül távoznak. Nem a tulajdonképpeni szakma megtanulása okoz nehézséget számukra, hanem a rendszeres munkavégzéshez szükséges fegyelmezettség és a szabályok betartása. Az utcai élet szabadságához, kötetlenségéhez szokott gettólakók nehezen fogadják el a munkahe-lyek kötött időbeosztását, az ott érvényesülő szabályozottságot, fegyelmet.

Schwartz és Henderson (1964)⁴ szerint a gettólakók, mivel számukra korlátozottak a gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférés lehetőségei, innovatív módon egy „eltérő” munkakultúrát alakítanak ki, elvetik a hagyományos munkaértékeket, amely lehetővé teszi számukra a túlélést. A különböző segélyekkel való zsonglörködés, az utcai élet nyújtotta pénzszerzési lehetőségek kihasználása mind-mind a jövedelem-szerzés alternatív módozataiként jelennek meg számukra. Rainwater (1966)⁵ ennek az értékrendnek a kialakulásában fontosnak tartja a gettóban élő fiatalok részéről megnyilvánuló jelentős érzelmi befektetést, amelynek célja az ún. „deviáns férfiúi identitás” megszerzése, azaz a hagyományos munkaértékek elutasítása és az utcai élethez való teljes alkalmazkodás.

Az utcai élet értelmezése szintén nagy különbségeket mutat az egyes kutatóknál. Liebow úgy véli, hogy az egyének akkor kerülnek kapcsolatba az utcai élettel, ha elveszítették munkájukat, vagy családi életük zátonyra futott. A kudarcukat kompenzálандók kerülnek kapcsolatba utcai bandákkal, az utca világával, amely vigaszt nyújt számukra, és a siker esélyével kecsegteti őket. Tulajdonképpen egy „árnyék-értékrendszert” építenek ki maguknak, „fantomsikert” faragnak a sikertelenségükből, erősséget a gyengeségükből.

A szélhámosság (hustling)⁶

A tanulmányban olyan kutatási eredményeket mutat be a szerző, amelyek a gettó-lakók „szélhámosságának” (hustling) szerepét vizsgálják a túlélésben. Mint a devi-

⁴ Schwartz, Michael Henderson, George (1964): The culture of Unemployment: Some Notes on Negro Children. In: Shostak, A. Gomberg, William (eds): Blue Collar World, Prentice-Hall Englewood Cliffs, N.J.

⁵ Rainwater, Lee (1966): 'Work and identity in the Lower Class' in Sam Bass Warner: Planning for a Nation Cities, M.I.T. Press, Mass, Cambridge

⁶ A fogalom sok egyéb jelentéstartalommal is azonosítható, mint például csalás, ügyeskedés, lökdöső-dés, kavarás stb.) S ez nem véletlen, amennyiben a jelenség éppen az adott szubkultúra (középosztálybeli megközelítésben – márpedig a szótár nagyon is ilyen eszköz) megragadhatatlanságát teszi ezáltal meg-foghatóvá. (S. E.)

OLVASS FELESLEGESET!

anciakutatások központi fogalmát, a „szélhámosságot” a gettólakók egyfajta alkalmazkodási módozataként értelmezik a kutatók, amelyben különös hangsúlyt kap a ravaszság és a rábeszélés. A személyközi kapcsolatokban a legfőbb cél előnyökre szert tenni akár gazdasági, akár pénzügyi, akár szexuális (de leginkább valamennyi) pozícióban.

A sikerhez egy alsó osztálybeli feketék körében végzett kutatás nyomán (Keil 1966)⁷ megállapítják, hogy a „szélhámosnak” okosnak és tehetségesnek kell lennie ahhoz, hogy munka nélkül, de jólétben éljen.⁸ Ők a gettókulturának „hősei”, nem pedig deviáns árnyékfigurái. Egy heroinfogyasztók körében végzett kutatás (Finestone 1957)⁹ tapasztalatai alapján egy gettóbeli „vezért” hatékony tárgyalási technika, fejlett manipulációs készség jellemez, továbbá az a képesség, hogy könnyen feltalálja magát veszélyes helyzetekben, túljárjon mások eszén, kihasználjon másokat. Ehhez társul, hogy „arisztokratikusan” viszonyuljon a munkához, fölényesen elutasítsa a rendszeres, kötelező munkát, inkább ügyeskedéssel, gyakran törvénytelenül jusson pénzhez. A szubkultúrában elutasítják a hagyományos értelemben vett munkát, legfőbb foglalkozásuk a „szélhámosság”, azaz bármilyen módja a pénzszerzésnek (csalás, lopás, szerencsejáték, hazárdjátékok), amihez egy jellegzetes szleng nyelv, egy közös konvenciókon alapuló beszéd is társul. Továbbá a gettók világában természetes az egymás ellen irányuló csalás és erőszak, ezért kapcsolataikban óvatosak, gyanakvóak, bizalmatlanok, állandó készenlétben vannak (Rainwater 1966).

A „szélhámos” és a munkerőpiaci képzési program

A szerző kutatását munkaerőpiaci képzéseken résztvevő gettólakók körében végezte, követve azok sikerességét-sikertelenségét a tanfolyamok elvégzésében, illetve a munkaerőpiacon való „megkapaszkodásukban”. Ezen programok keretében lehetőség volt az alapképzés megszerzésére, szakképzésre, illetve egyéb kiegészítő, támogató szolgáltatások igénybevételére (pl munkahelytalálás). A célcsoport tizenéves és a húszas éveik elején járó fiatalokból (férfiak) állt, akik vagy hosszabb ideje munkanélküliek voltak, vagy többnyire szakképzetlen munkákat végeztek.

⁷ Keil, Charles (1966): *Urban Blues*. University of Chicago Press, Chicago

⁸ Lásd az „utcaérettség” (street smart) fogalmát, amely a gettóbeli lét normáinak ismeretét és gyakorlatban való alkalmazására való képességet éppúgy magában foglalja, mint az informális ügyletekben és a szerelmi játékokban, az utcasarki álldogálásban és a rap zenében való jártasságot. Elemi használati utasításnak egy nem „utcaérett” számára – amin persze egy igazi utcaérett csak mosolyogna (bocs, inkább hangosan röhögne, majd gúnyolódna, mielőtt egy Rolexet próbálna rád szólni) – íme egy link (<http://www.wikihow.com/Be-Street-Smart>) (S. E.)

⁹ Finestone, Harold (1957): ‘Cats, Kicks and Color’. *Social problems* 5(1): 3–13.

OLVASS FELESLEGESET!

Ezeknek a fiataloknak a képzése igen sok nehézségbe ütközött, amelynek legfőbb oka az előbbieken említett „szélhámós” magatartás volt, ami igen megnehezítette a képzők dolgát.

A teljes képzés első néhány hete általában osztálytermi keretek között zajlott, s már ekkor problémát jelentett a rendszertelen megjelenés. „Bíztatásként” a szervezők mindenféle kedvezményeket ajánlottak (például fizetést kaptak már az első hetekben, kölcsönöket lehetett felvenni), amelyeket a „hallgatók” jó alkudozó képességükkel rögtön a saját előnyükre fordítottak, másként becsapták a szervezőket. Külön kategóriát képeztek azok, akik „sportot űztek” a hasonló jellegű képzéseken való részvételből, akiknek egyetlen céljuk az volt, hogy könnyen pénzhez jussanak. Ez leginkább a szakképzetlen és betanított munkások körében volt népszerű, hiszen az átképzésen való részvétel sokkal könnyebb, mint a nehéz fizikai munka, amit végezniük kellett volna.

A képzők nagyon sok olyan esetet meséltek el, amelyekből árnyalt kép rajzolódott ki a gettóbeli fiatalok munkához való viszonyulására. A minél könnyebben és gyorsabban megszerezhető pénz érdekében mindenféle taktikával próbálták rávenni a program szervezőit a segítségnyújtásra: személyes problémákra hivatkozva, a kilakoltatás veszélye miatt, a börtönkauciók esélyei érdekében pénzért könyörögtek, amelyet aztán elköltöttek, és elfelejtettek megadni. A támogató szervezetek képviselői, a munkaadók saját tapasztalataik nyomán rájöttek, hogy a munkahelyi szabályok be nem tartását pénz megvonásával lehet a leghatékonyabban büntetni. Ugyanakkor több tanácsadó is megerősítette, hogy a gettók lakói között nagyon sok intelligens, okos fiatal található, akik azonban képességeiket nem a formális oktatás, hanem az utca világában kamatoztatják.

Ugyanakkor a szervezett képzés, a munkahelyi környezet lehetővé teszi a gettólakók számára, hogy az utcai, „deviáns munkakultúra” mellett megismerjék a társadalom elfogadott munkaértékeit, munkaerőkölcsét is. Mivel azonban a kettő gyakorlatilag kizárja egymást, ezért hogy valaki rendszeresen, pontosan megjelenjen a munkahelyén, ahhoz fel kell adnia az addigi életformáját (éjszakai élet), meg kell szakítania kapcsolatait (a barátokkal, akik lenézik a rendes munkát), különben nem tud megfelelni a munkahelyi elvárásoknak. Erre pedig csak nagyon kevesen vállalkoznak, leginkább azok, akiknek a családjában már vannak „rendes munkások”.

A szerző megállapítja, hogy azok a stratégiák, amelyekkel a képzésekhez alkalmazkodnak a gettólakók, tulajdonképpen racionálisnak tekinthetők részükről, hiszen a képzések során nem történik alapvető változás az életükben. Az alacsonyan fizetett, megerőltető fizikai munkát feltételező állások nem vonzóak a gettólakók számára, a fehér munkások ellenszenve, megbélyegző viszonyulása mind-mind olyan tényezők, amelyek „elriasztják” őket a konvencionális munkavégzéstől. Ahhoz,

OLVASS FELESLEGESET!

hogy vonzóvá váljon számukra a hagyományos értelemben vett munka, sokkal mélyebb átalakulásokra lenne szükség a jövedelemhez, a hatalomhoz, a státuszhoz való hozzáférés terén.

És azóta?

Amióta Bonney tanulmánya megjelent, azóta az USA-ban nőtt a társadalmi egyenlőtlenség, a szegénység, a nyomor és a polarizáció. Bár az 1990-es évtizedre az amerikai gazdaság az egyik legerősebb a világon, a jövedelem az 1970–80-as években stagnált, az 1990-es években pedig csökkent (Castells 1998)¹⁰. A szegénység és a nyomor azóta is a nagyvárosok afroamerikai gettóiban koncentrálódik, és az évtizedek során folyamatosan újratermeli magát. Castells szerint a gettóban rendszerszerű kapcsolatba kerülnek az információs korszak legfontosabb társadalmi változásai: a globális gazdaság romboló hatása a helyi munkaerőpiacokra, a nemzetállam válsága, a jóléti rendszer visszaszorulása, a patriarchális családmodell válsága, a bűnöző gazdaság felemelkedése, a politikai elidegenedés, a faji diszkrimináció és a térbeli szegregáció.

A gettőlakók továbbra is a társadalom kirekesztettjei, akik a globális fejlődésből kimaradnak. Az alacsony képzettséget igénylő, rosszul fizetett munkahelyek megszűntek, az új munkahelyek betöltéséhez hiányzik a megfelelő képzettségük, marad számukra a szélhámos jövedelemszerzés, az „utcasarki társadalom”, a bűnözés, amely a fiatalok számára munkát, jövedelmet, társadalmi kapcsolatokat és megbecsültséget biztosít.

Más szerzők a faji szegregáció térhódításával magyarázzák a gettőlakók negatív magatartásformáit. „A faji szegregáció bezárja a feketéket a város egy jól elkülönülő és hátrányos szegmensébe, s ennek mélyreható következményei vannak az egyén és a család jövőbeli jólétére vonatkozóan” (Massey Denton 1993/2003: 78)¹¹. A gettók világában a kábítószer-fogyasztás, a munkanélküliség, a szociális segélytől való függőség, a tizenéves-korú gyermekszülés és a házasság nélküli gyermekvállalás természetes jelenségek. Az ebben a környezetben szocializálódó fiatalok a feltételekhez való racionális alkalmazkodás folyamatában olyan magatartásformát, attitűdcsomagot és értékrendszert alakítanak ki, mely a gettókon kívül deviánsnak minősül. A szerzőpáros a fehér társadalom értékeinek elutasítását pszichikai védekezési mechanizmusként értelmezi, amelynek nyomán létrejön egyfajta ellenkultúra

¹⁰ Castells, Manuel (1998): *The Information Age – Economy. Society and Culture*. 3. kötet: *End of Millennium*, Blackwell Publishers, Oxford

¹¹ Massey, Douglas S. – Denton, Nancy A. (1993): *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Harvard University Press, Cambridge – Fordította: Valló Zsuzsa. In: *Budapesti Negyed* 26–27. 1999/4-2000/1) <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00021/165-181.html> (Utolsó letöltés: 2016.11.15.)

OLVASS FELESLEGESET!

az elnyomottak részéről. Szerintük a „faji szegregáció az az intézményes keret, amely biztosítja a szegénység egyénről egyénre, generációról generációra való áthagyományozását, így elsődleges oka a városi alsóosztály állandósulásának.” (Massey Denton 1993/2003: 79).

Számunkra, közép-kelet-európaiak számára szembeötlő a gettók világának hasonlósága a szegregált romatelepek helyzetével. A problémák megértésében segítségünkre lehetnek azok a kutatási eredmények, amelyek az amerikai gettók különböző aspektusainak vizsgálatára irányultak. Az egyes, a romák helyzetének „jobbítására” irányuló projektek, programok kiválasztásánál érdemes lenne figyelembe venni az említett kutatások következtetéseit, rengeteg idő, pénz és energia megtakarítható lenne, amelyekkel a gyakran sikertelen vagy a „látszatra” eredményes programokat szervezik.